

Svensk jernmalm og tysk spionasje

Stormaktstrid om malmen i 30-årene

Første artikkel av Per Brøyn

Den svenske eksport av jernmalm til stormaktene, tildels over Narvik, stod i brennpunktet av den offentlige interesse i årene like før den annen verdenskrig. Per Brøyn, som har drevet forskning omkring dette emne, vil i tre artikler i Aftenpostens aftennummer fortelle om drakampen mellom Tyskland og Storbritannia om malmen fra Sverige — delvis på grunnlag av opplysninger hentet fra tyske spionrapporter som nå er tilgjengelige i arkivene. De to neste artikler følger imorgen og i over imorgen.

Underlige omstendigheter kan føre to forskjellige land inn på samme marked. Det fikk Sverige erfare i 1930-årene da Tyskland og Storbritannia begynte å strides om hvert tonn svensk jernmalm som ble produsert. Hittil hadde Tyskland avtatt 64—78 pst. av den svenske jernmalmsporten, mens britenes andel var 10—15 pst. Begge land hadde vært importører i Spania, men p.g.a. borgerkrigen kunne ikke Spania dekke efterspørselen lenger, og Sverige fikk da trykket. Malmprisene i Sverige steg spontant, men til tross for det ble alle lagere etterhvert tømt.

Tyskerne fryktet for at britene hadde til hensikt å kjøpe opp svenskmalmen for å hindre den tyske opprustningen, og det ble etablert et verdensomspennende spionasjennett som skulle rapportere om alle forhold innenfor den internasjonale malmhandel. Den tyske ambassade i Stockholm viste seg svært dyktig, og gjorde seg til en slags selvbestalt hovedsentral, som rapporterte inn til Berlin alt av interesse.

Selvagt er den britiske import i blinken for deres oppmerksomhet. Når de ikke får vite nøyaktlig hvor mange tonn britene importerer, prøver de å regne seg frem til kvantumets størrelse ved hjelp av den betalte pris. De misteker ikke bare svenskene for å forfordle britene med malm, men også for å la Storbritannia få sin import til en billigere pris enn Tyskland.

Her er et utvalg av noen av de rapporter som ble sendt inn til Berlin.

Stockholm, 6. okt. 1936.

«Hittil har England betalt mindre for sin malm enn Tyskland, men nå betaler de mer. Hittil har britene tatt mer malm over Narvik enn over Luleå, men det har vært umulig å skaffe importtall fra Narvik da disse angivelig holdes hemmelige».

Resultatet blir at Krupp-konsernet stasjonere en mann i Narvik.

Stockholm, 23. nov. 1936.

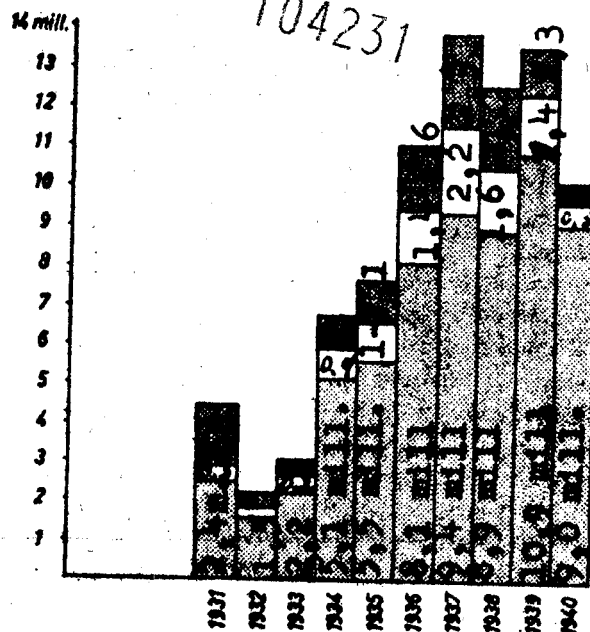
«Av en velorientert kontaktmann erfarer jeg på grunnlag av undersøkelser som denne har gjort, og som støtter seg hovedsakelig på laktagelser i Rotterdam, at malmsporten fra Sverige til England i tidsrommet jan. til 30. sept. får har vært 1 010 000 tonn, og beløpet seg til 857 000 pund. Dette vil bety 10 pst. av den svenske produksjonen. Vår mann meddelte meg videre at for kort tid siden oppholdt en engelsk kommisjon seg i Nord-Sverige for å undersøke om det går an å bygge ut jernbane-strekninngen til Narvik. Dette tyder på at britene tar sikte på å øke sin import den kommende tiden».

Fare for streik

Også den tyske ambassadør i London prøver å finne ut størrelsen av den britiske malmimport fra Sverige, men med mindre hell. Aret etter kunne alle interesserte lese i offisielle svenske statistikker at den britiske import hadde vært 1,4 mill. tonn i 1936.

Omsider begynner Sovjet-Samveldet å vise denne særegne interesse stor oppmerksomhet, og malmsporten fra Sverige blir dermed ett av de mest omtalte temaer i internasjonal politikk.

Også i 1937 fortsetter rapportene å strømme inn, for de tyske industriledere har gitt beskjed til Göring om at en planlagt lønnstreik blant L.K.A.B.-arbeiderne i Narvik denne vinteren vil komme til å resultere i én stans innenfor jern- og stålindustrien og følgelig den tyske krigsproduksjonen, for alle malmlagre er tømt i Tyskland. Streikofaren glir imidlertid over i Narvik, og det uttrykkes lettelse i Berlin. Men også utenfor Europa følger man med i hva som foregår:

Viser eksporten til Tyskland.
— — — — — England
— — — — — Gjvrige andre land

Jernmalm-eksporten fra Sverige i årene 1931—1940.

Stockholm, 29. jan. 1937.

«Vi hører strengt fortrolig at forhandlinger er i gang om salg av afrikanske gruber... Om de kjøpeinteresserte opptrer på vegne av engelske og franske oppdragsgivere, er ikke klarlagt. Det blir betegnet som ikke utelukket at i denne forbindelse vil forhandlinger om lån finne sted i London».

Ved juletid 1936 får den tyske regjering seg en skrek. Falske rykter har spredd seg i Berlin om at jødiske frimurerkretser holder på å kjøpe opp aksjemajoriteten i de svenske grubeselskaper, og i et ilbrev, datert 24. desember 1936 blir ambassaden i Stockholm anmodet om å bringe klarhet i saken. Julehilsenen bli kvittert med en nyttårshilsen hvor regjeringen i Berlin får en meget detaljert orientering om Grängesbergbolaget og dets datterselskap L.K.A.B. som praktisk talt har nesten all malmproduksjon i Sverige. Hverken aksjeholdning, kontantbeholdning, interne forhold samt historikk m.m. er glemt. Konklusjonen er at siden den svenske stat eier 50 pst. av aksjene i det rikeste selskap av de

to, L.K.A.B., og da det om ikke altfor mange år vil overta de resterende 50 pst. er det neppe noen grunn for denne frykt. Redegjørelsen er utarbeidet av en av ambassadens kontaktmenn som kjenner selskapene godt, heter det.

Begrenset produksjon

Det store problem for både selger og kjøper på dette tidspunkt er at den svenske stat tillater en produksjon på bare 10 mill. tonn jernmalm pr. år med et slingsringsmonn på en mill. tonn for ett enkelt år. De store lagrene fra nedgangstiden i begynnelsen av tredveårene er snart helt uttømt. Tyskerne later til ikke å kunne forstå at en slik liten bagstall som en produksjonsrestriksjon skal være avgjørende for deres kjøpeinteresse, og alle tenkelige midler for å få øket importen blir benyttet. Interessant er det derfor å se at et viktig dokument om nobelpristildelinger til rikstyskere datert 9/2 1937 er å finne i en velsortert dossiermappe for malm dokumenter. Trolig har man vært inne på tanken å la Ossietzky få motta fredsprisen mot at malmsporten til Tyskland ble øket.

Dessuten prøver tyskerne å øve press på Sverige ved å skremme med faren fra Sovjet-Samveldet. Den 18. mars 1936 sender Stockholm-ambassaden en rapport hvor det heter: «Den offentlige mening i Sverige tror ikke på noen slags aggressive hensikter fra Sovjet-Samveldets side... Dette blir heller ikke endret av de stadige gjentatte meldinger om de såkalte spionfly som nå og da dukker opp i Nord-Sverige».

bergledelsen må betraktes som engelskvennlig, og tyskerne gjør klokest i å finne seg andre malmmarkeder. Man kan derfor tenke seg den intetanende Grangesberg-direktørens forbauselse da Göring den 5. april kommer til Stockholm for å ha en konferanse med ham. Göring vet å fortelle at russerne har 280 bombefly i Murmansk, og disse er stasjonert der for å bombe grubene i Sverige i tilfelle krig.

Som et resultat av dette besøk blir det notert i Berlin at frem til 1942 står 48 mill. tonn svensk jernmalm til disposisjon for den tyske industri — et tall som er satt altfor høyt. Dessuten har de klart å frariste Grangesbergledelsen et løfte om at Tysklands kvote ikke vil bli overført til noe annet land på noe tidspunkt.

Svensk opinion må påvirkes

At verdenspressen interesserte seg for malmimporten til Tyskland har vært et irritasjonsmoment, og Stockholm-ambassadøren skriver: «Jeg vil anbefale at det så snart som mulig og inntil videre må bli slutt på at tysk presse får diskutere svensk malmeksport til Tyskland». Samtidig gjør ambassadøren et fremstøt mot svensk presse gjennom henvendelser til den svenske regjering. For å kunne påvirke den svenske opinion blir det gjort forsøk på å kjøpe seg inn i endel svenske aviser, som f. eks. Stockholmstidningen og Aftonbladet gjennom stråmenn.

Dels som et ledd i spionasjen og dels som et middel for å bygge

opp godvilje og forståelse for Hitler-Tyskland, arrangerte den tyske ambassadør i Sverige, Prinz zu rier av V.I.P. og alle avskygninger av nobiliteten i Sverige. Enkelte av de innbudte følte seg beæret, fortelles det, mens andre møtte nødtvunget, for det var ikke alltid en fornøyelse å delta i disse arrangementer, hvor et allestedsværende vertskap, som ofte overgikk gjestenes antall, sjenket ut en overflod av sekt og andre drikkevarer, mens de hele tiden drev en intens charme-offensiv.

Invitasjoner ble også sendt til sjefsdirektøren for Granges, Martin Waldenström, men han betakk seg for denne gjestfrihet og møtte ikke. I Berlin mener man tydensynlig at ambassadøren har gått litt klosset frem, og kontoret i Berlin overbringer en beskjed fra Göring om at «han ønsker uttrykkelig at herr Waldenström med frue skal trekkes inn i ambassadens selskapskrets, og behandles på den mest utsøkte måte».

På forespørsel hos Granges får man det svar at Waldenström alltid lot seg representere av en av underdirektørene — en mann som ambassadøren fant bare påtatt vennlig. Vennskap- og familieforholdene til Grangesbergdirektørene er blitt undersøkt, og det heter at de har sin omgangskrets blant folk av et liberalt miljø som er imot Hitler-Tyskland, eller så kommer de fra familier som har vist en utpreget god forståelse for jødene. Fru Waldenström er jøde, opplyses det.

Øket eksport

De som kom tyskerne til hjelp i malmsspørsmålet, var ironisk nok britene. I Sverige var det sterke krefter imot enhver økning av malmeksporten på dette tidspunkt. Men i ønsket om å få eksporten til Storbritannia nærmere på høyde med Tysklands, kunne både den svenske regjering og malbolagene møtes. Man kan like gjerne la de tyske rapporter berette:

Stockholm, 18. mars 1937.

«Ambassaden har i disse dager fått inn en opplysning som er blitt bekreftet av en velinformert kontaktsmann. Det sies at de ledende herrer innenfor Grangesbergkonsernet har forhandlet i England tre ganger i det siste... Fra engelsk side skal det ønske være uttrykt å få fire mill. tonn svensk malm årlig i de kommende år. De svenske forhandlere skal ha svart at det foreløpig er mulig bare å levere to mill. tonn. På ansvarlig svensk hold har den engelske holdning fremkalt uro».

Samtidig med forhandlingene i London prøver grubeselskapene og den svenske stat å komme til enighet om vilkårene for produksjonsøkningen. Men tiden trekker ut, og ingen avgjørelse foreligger, fordi begge parter ønsker å høste den største profitt. Da kommer det et ille fra Sveriges sendemann i London, hvor det heter: «Det engelske malmkravet er så trængande, att man icke kan förstå varför tilmötessgående icke visas».

Kongekroningen

Det hele utvikler seg til et tragiskomisk intermezzo før den en-

delige avgjørelse foreligger, i og med at pressen får kjennskap til saken. Nettopp på dette tidspunkt er korrespondenter fra hele verden samlet i London for å dekke reportasjen fra Georg IV's kroning, og Politikens London-korrespondent skriver den 12. mai 1937: «Viktigere end det pragtfulle gotiske Kroningsskuespill, der i Morgen opføres i Westminster Abbey... er de storpolitiske Samtaler... Det ventes saaledes at de engelsk-svenske forhandlinger vil resultere i en Overenskomst, hvorefter Sveriges samlede Malmproduktion overføres til England».

Lignende meldinger sendes til aviser i Frankrike, og derfor kan det ikke være noen tvil om deres ekthet, og nyhetene går rett til Berlin og Moskva, hvor de vekker stor reaksjon, opplyser den svenske handelsminister Håggelöf i sin bok «Svensk Krigshandelspolitikk under Andra Världskriget».

Efter en tid foreligger det endelige resultat. Produksjonen får økes fra 10 til 16,5 mill. tonn pr. år i Grangesberg og L.K.A.B.'s gruber, men prisen blir temmelig høy. Da skjer imidlertid det uventede at britene ikke vil tegne kontrakt på mer enn 2,5 mill. tonn for året 1938. Av dette kvantum blir bare 1,4 mill. tonn avhentet.

Tyskerne klarer heller ikke å betale den pris som forlanges, og det hele ender med en antiklimaks, idet malmeksporten går ned. Men i Sverige brytes det ut mer malm enn noensinne, som blir liggende og vente på neste fase — den egentlige krig. Det land som kunne ha gjort noe effektivt for å begrense den tyske opprustningen, har dermed splitt kortene ut av sine hender.

(Annen artikkel følger i aftennummeret imorgen.)